

Asia: VN/15767/2021

Ehdotus kansalliseksi aineettomien oikeuksien strategiaksi (IPR-strategia)

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Aalto-yliopisto kiittää mahdollisuudesta lausua ehdotuksesta kansalliseksi aineettomien oikeuksien strategiaksi. Aalto-yliopisto pitää tärkeänä ja kannatettavana hallituksen linjausta luoda edellytyksiä ja vahvistaa aineettomien oikeuksien arvon rakentamista yhteistyössä yritysten ja korkeakoulujen kanssa teollisten innovaatioiden kaupallistamiseksi ja monistamiseksi teollisessa mittakaavassa kansainvälisille markkinoille. Kansallisen aineettomien oikeuksien strategia -ehdotuksen tavoitteet ovat yhteneviä Aalto-yliopiston strategisten tavoitteiden kanssa.

Huomioiden yliopistojen ja korkeakoulujen tunnustettu asema merkittävänä tekijänä innovaatioiden ja aineettoman omaisuuden luomisessa, ehdotuksessa ei mielestämme ole riittävällä tavalla tuotu esiin yliopistojen ja korkeakoulujen näkökulmaa tutkimustulosten kaupallistamisen kannustimissa ja aineettomia oikeuksia koskevan lainsäädännön uudistamistarpeissa. Nämä ovat yliopistojen ja korkeakoulujen aineettoman omaisuuden kaupallistamisen kehittämisen kannalta mielestämme ensisijaiset kehityskohteet. Onkin tärkeää, että strategian implementaatio suunnitelmissa huomioidaan korkeakoulujen näkemykset ja tarpeet. Esimerkiksi jatkotoimenpiteitä suunnittelemaan asetettavissa työryhmissä tulee huomioida korkeakoulujen edustus.

Esitämme ehdotuksen nykytilaa ja tavoitetilaa koskeviin osioihin eräitä täsmennyksiä ja lisäyksiä:

2.1 Nykytila

Ehdotuksessa on todettu, että aineettomat oikeudet auttavat korkeakouluja ja tutkimuslaitoksia hallinnoimaan ja hyödyntämään kaupallisesti aineetonta omaisuuttaan sekä todettu, että IPR-lainsäädännön puutteisiin kohdistuu runsaasti kritiikkiä.

Aineettomien oikeuksien tilanne Suomessa 2020: IPR-strategian taustoitus -selvitystä tulisi mielestämme hyödyntää nykytilan kuvailussa. Yliopistot ovat merkittäviä toimijoita innovaatioiden ja muun aineettoman omaisuuden luomisessa. Tekijänoikeuslain ja korkeakoulukeksintölain ongelmat sekä niiden vaikutukset yliopistojen toimintaan on kuvattu huolellisesti tuon taustoittavan selvityksen luvuissa 6.5.2 Yliopistojen ja korkeakoulujen näkökulmia tekijänoikeuslakiin ja 6.6 Korkeakoulukeksintölain ja työsuhdekeksintölain uudistamistarpeet, s.179-180 Korkeakoulukeksintölaki yliopistojen ja korkeakoulujen näkökulmasta.

Varsinaisen strategialuonnoksen nykytilakuvauksessa aineettomien oikeuksien lainsäädännön puutteiden kuvaus jää täysin vaille sisältöä. Tämä johtaa siihen, ettei myöskään tavoitetilassa esitetä keinoja näiden puutteiden korjaamiseksi.

4 Tavoitetila 2030

4.5 Suomi edistää IPR-järjestelmän ja sääntelyn kehittämistä EU:ssa ja kansainvälisesti

Ehdotuksen tavoitteena on Euroopan komission IP-toimintasuunnitelman mukaisesti aineettomien oikeuksien tehokkaampi hyödyntäminen. Tavoitteena on maksimoida kannustimet EU:n innovointipotentiaalin hyödyntämiseksi, jotta EU:n yritykset saadaan polulle kohti taloudellista elpymistä ja Euroopan globaalia ympäristö- ja digijohtajuutta.

Strategiaehdotuksessa ei lainsäädännön kehittämisen osalta ole valitettavasti lainkaan mainittu aineettomien oikeuksien tehokasta hyödyntämistä, datan jakamisen mahdollistamista tai IPR-strategian innovaatioita koskevia tavoitteita. Tavoitteena on vain aineettoman omaisuuden suojan vahvistaminen, vaikka Suomen aineettoman omaisuuden suojan katsotaan jo olevan erittäin vahva. WEF:n vuoden 2019 kilpailukykyvertailussa Suomi sijoittuu parhaimmaksi aineettoman omaisuuden suojaaminen -mittarilla. Ehdotamme, että sääntelyn kehittämistä koskeva osio muokataan vastaamaan ehdotuksen tavoitteita. Lainsäädäntöä ei tulisi nähdä erillisenä aineettoman omaisuuden hyödyntämisen ja innovaatiopotentiaalin maksimoinnin tavoitteista, vaan lainsäädännön tulisi tukea näitä tavoitteita.

Jotta yliopistot voisivat omalta osaltaan toteuttaa IPR-strategian innovaatiotavoitteita ja aineettomien oikeuksien hyödyntämisen tavoitteita, ehdotamme sääntelyn kehittämisen osalta seuraavaa:

Korkeakoulukeksintölaki

Nykyinen korkeakoulukeksintölaki on luonut lähinnä lisää epäselvyyttä keksintöjen omistajuuteen sekä aikaansaanut tarpeetonta byrokratiaa edellyttämällä työstä tapauskohtaista keksintöjen syntyolosuhteiden arviointia. Nykyisen korkeakoulukeksintölain mukaan yliopistot voivat ottaa oikeudet ulkopuolisten rahoittamassa tutkimuksessa syntyneisiin keksintöihin, mutta eivät saa oikeuksia itse rahoittamansa tutkimuksen tuloksiin. Laki aiheuttaa varsin monimutkaisia ja tulkinnanvaraisia tilanteita, kun suuri osa tutkimuksesta tehdään jatkumona, jota voivat rahoittaa useat eri rahoittajat. Käytännössä laki haittaa ja hidastaa sekä joissakin tapauksissa jopa estää tutkimuksen tuloksena syntyvien keksintöjen kaupallistumista ja muuta hyödyntämistä yhteiskunnassa.

Laki tukee korkeakouluissa syntyvien keksintöjen levittämistä ja taloudellista hyödyntämistä sellaisten keksintöjen osalta, jotka ovat syntyneet ulkopuolisesti rahoitetuissa tutkimusprojekteissa eli ns. sopimustutkimuksessa. Projektien ulkopuolella tehtävän tutkimustyön tuloksiin laki ei anna oikeuksia yliopistolle.

Nykyinen korkeakoulukeksintölaki edellyttää jokaisen keksinnön taustan selvittämistä ja määrittämistä joko avoimen tutkimuksen tai sopimustutkimuksen piirissä syntyneeksi. Monissa tapauksissa taustan selvittämiseen kuluva aika on pitkä ja prosessi työläs, eikä selkeää ratkaisua ole välttämättä edes olemassa. Tämä aiheuttaa merkittävää keksintöjen kaupallistamisprosessin hidastumista ja resurssien pakotettua kohdentamista hallintotyöhön ja joissakin tapauksissa jopa estää keksintöjen siirtämisen yhteiskunnassa hyödynnettäväksi. Käytännössä avoimessakin tutkimuksessa syntyneistä keksinnöistä lähes kaikki siirretään kuitenkin vapaaehtoisesti yliopiston suojattavaksi ja kaupallistettavaksi, koska tutkijoilla ei ole itsellään osaamista eikä varoja suojaamiselle eikä kaupallistamiselle. Tätä edeltää kuitenkin edellä kuvattu selvittelyprosessi ja sopimusten tekeminen asiasta.

Keksinnöt syntyvät usein pitkällä aikavälillä vuosia kestäneen tutkimuksen aikana ja monien projektien kuluessa. Keksintöön johtanutta tutkimusta on voitu rahoittaa eri lähteistä niin avoimen kuin sopimustutkimuksenkin rahoituksella. Yliopiston tutkijat toimivat myös usein yhteistyössä siten, että mitään muodollista yhteistä projektia ei ole. Osa tutkijoista voi olla kiinnitettyä johonkin projektiin (= sopimustutkimusta) ja osa ei ole missään projektissa mukana (= avointa tutkimusta). Keksinnöt syntyvät myös usein yhteistyöhankeissa, joissa on mukana yrityksiä ja tutkimuslaitoksia. Näissä hankkeissa syntyy myös yhteiskeksintöjä, joihin soveltuu eri lainsäädäntö keksijästä riippuen. Tämä hankaloittaa selvitystyötä entisestään.

Näkemyksemme on, että erillisestä korkeakoulukeksintölaista voitaisiin luopua ja liittää yliopistot ja korkeakoulut työsuhdekeksintölain piiriin.

Korkeakoulukeksintölaki nykyisessä muodossaan ei tue keksintöjen hyödyntämistä eikä Suomen kilpailukyvyn nostamista aineettoman omaisuuden avulla. Yliopistoissa syntyvien keksintöjen hyödyntämisen mahdollistaminen tulisi huomioida lainsäädäntöä kehitettäessä, sillä jo kahden eniten patentoivan yliopiston, Aalto-yliopiston ja LUT-yliopiston, nykyiset patenttihakemukset

oikeuttaisivat toiseksi eniten patentoivan organisaation asemaan Suomessa (PRH - Patentit - Suurimmat hakijat)

Tekijänoikeuslaki

Yliopistolain mukaan yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee tarjota mahdollisuuksia jatkuvaan oppimiseen, toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Tekijänoikeuslainsäädäntö on tällä hetkellä tulkinnanvarainen sen osalta, mitä oikeuksia yliopisto saa sen henkilökunnan tekemiin teoksiin tehtäviensä hoitamiseksi. Tulkinnanvaraisuuden vuoksi yliopistot käyttävät tällä hetkellä resursseja erinäisiin sopimusjärjestelyihin ja erilaisten tilanteiden tapauskohtaiseen selvittämiseen.

Tulkinnanvaraisuuden poistamiseksi tekijänoikeuslakiin tulisi lisätä yleinen säännös yliopiston rinnakkaisesta käyttöoikeudesta työ- tai virkasuhteessa tehtyihin teoksiin siinä laajuudessa kuin se tarpeellista yliopiston tehtävien hoitamiseksi. Lisäksi tekijänoikeuslakia tulisi uudistaa seuraavilta osin:

Tekijänoikeuslain 40 b §

Tietokoneohjelmat liittyvät usein kiinteänä osana tutkimustuloksiin. Niiden osalta tekijänoikeuslain mukaan oikeudet voivat olla tekijällä tai yliopistolla riippuen tapauskohtaisesta arvioinnista, onko kyse ollut itsenäisestä vai ei-itsenäisestä tietokoneohjelman luomisesta. Tämän vuoksi käytännössä myös sopimustutkimuksen tulosten osalta oikeuksien siirtyminen korkeakoululle joudutaan hoitamaan sopimusteitse, jotta voidaan täyttää projektivelvoitteet rahoittajaa ja/tai muita sopimuskumppaneita kohtaan.

Tekijänoikeuslain 40 b § 1 momentin mukaan tekijänoikeus tietokoneohjelmaan siirtyy työnantajalle, jos tietokoneohjelma on tehty täytettäessä työsuhteesta johtuvia työtehtäviä. Tekijänoikeuslain 40 b § 2 momentin mukaan 1 momenttia ei sovelleta korkeakoulun opetus- ja tutkimustyössä itsenäisesti toimivan tekijän luomaan tietokoneohjelmaan. Sama koskee tietokantoja. Tämä on merkittävä ongelmakohta, joka vaikeuttaa teknologiansiirtoprosessia kaupallistettavan teknologian siirrossa yrityksille sekä edellyttää merkittäviä sopimusjärjestelyjä ennen kuin tutkimustuloksia voidaan kaupallistaa.

Lainsäädännön ja tutkimusrahoittajien vaatimukset tutkimusdatan hyödyntämiseen ja avoimeen julkaisemiseen ja datan käyttöön liittyvien tietokoneohjelmien kaupallistamiseen tai julkaisemiseen open source -lisansseilla korostavat korkeakoulujen tarvetta saada työnantajana tietokantojen ja tietokoneohjelmien osalta oikeudet, joiden avulla on mahdollista toteuttaa kaupallistaminen ja avoin julkaiseminen.

Ehdotuksessa todetaan, että datan ja dataa hyödyntävien ekosysteemien sekä tekoälyn ja alustatalouden rooli ja merkitys kasvavat nopeasti. Dataa hyödynnetään erityisesti yhdistelemällä dataa eri lähteistä ja datan jakamisen rooli kasvaa nopeasti. Tämä kehitys on erityisen merkittävää yliopistoissa, ja siksi tietokantoja ja tietokoneohjelmia koskevaa lainsäädäntöä tulisi selkeyttää, jotta yliopistoissa syntyvää dataa ja tietokoneohjelmia voidaan hyödyntää tehokkaasti. Tiedonlouhinnan mahdollistaminen tekijänoikeuslainsäädännössä on datatalouden kannalta keskeinen edellytys.

Esitämme, että tekijänoikeuslaista poistetaan 40b § 2 kohdan poikkeussääntö sekä muutetaan tekijänoikeuslain 40 b §:n 3 momentti siten, että viittaus 2 momenttiin poistetaan.

Ehdotetut muutokset lainsäädäntöön mahdollistaisivat myös sen, että jo tehtyä tutkimusta voidaan jatkaa samassa yliopistossa ilman erikseen hankittuja työntekijöiden suostumuksia.

Tekijänoikeuslain 21 §

Aineettomien oikeuksien sääntelyn kehittämisessä tulisi huomioida myös opetuksen tarpeet ja erityisesti etäopetuksen tarpeet. Etäopetuksessa tapahtuu digitaalista kappaleen valmistamista, jolloin nykyinen opetuksen poikkeussäännös (Tekijänoikeuslaki 21§) ei mahdollista teosten käyttöä etäopetuksessa. Samoin se, että audiovisuaalisen teoksen, kuten videon, käyttö opetuksessa, ei ole poikkeussäännöksen nojalla mahdollista, vaikeuttaa opetusta yliopistoissa.

Tekijänoikeuslakia tulisi kehittää siten, että olisi mahdollista esittää teos opetuksen yhteydessä sekä läsnä olevalle yleisölle että digitaalisessa etäopetuksessa. Oikeuden tulisi kattaa sekä kappaleen valmistaminen että yleisön saataville saattaminen ja sen tulisi koskea myös näytelmä- ja elokuvateoksia. Etäopetus tulisi olla mahdollista toteuttaa tekijänoikeuslainsäädännön rajoituksista riippumatta suorana lähetyksenä sekä tallenteena. Tällä tavoin lainsäädäntö tukisi yliopistojen tehtävää tarjota mahdollisuuksia jatkuvaan oppimiseen ja muihin yliopistolain 2 §:n mukaisiin tehtäviin.

Yliopistolähtöiset startup-yritykset

Korkeakoululähtöisiin startup-yrityksiin siirrettävä aineeton omaisuus koostuu monesta erilaisesta osakokonaisuudesta, kuten esimerkiksi eri tilanteissa syntyneistä keksinnöistä, tietokoneohjelmista,

algoritmeista ja tietokannoista. Käytännössä on poikkeuksellista, että siirrettävä aineeton omaisuus olisi syntynyt vain yhden henkilön työssä tai yksinomaan korkeakoulukeksintölain yhteen luokkaan kuuluvassa tutkimuksessa. Käytännössä aineettoman omaisuuden siirtäminen edellyttää hajautuneen omistajuuden takia varsin monimutkaisen vyyhdin selvittämistä ja monenlaisia sopimusjärjestelyjä ennen kuin aineettoman omaisuuden siirtäminen start upin hyödynnettäväksi on mahdollista. Ehdotetut muutokset korkeakoulukeksintölakiin ja tekijänoikeuslakiin helpottaisivat aineettoman omaisuuden siirtämistä myös yliopistolähtöisiin startup-yrityksiin ja tekisivät kaupallistamistoiminnasta ketterämpää ja dynaamisempaa.

5.2 Toimenpiteet aineettomien oikeuksien kaupallistamisen tukemiseksi tutkimusorganisaatioissa

Ehdotuksessa todetaan, että tutkimusorganisaatioille asetetut tulostavoitteet eivät myöskään painota kaupallistamista varsinkaan yliopistoissa.

Aineettomien oikeuksien kaupallistamista ei huomioida yliopistojen ohjauksessa. Aineettomien oikeuksien kaupallistamista voitaisiin tehokkaimmin parantaa sillä, että teknologian ja osaamisen siirto olisi yksi OKM:n tulostavoitteista ja osa korkeakoulujen rahoitusmallia.

Saaristo Antti
Aalto-yliopisto